

УДК 346.9

DOI <https://doi.org/10.32782/pdu.2023.3.30>**В. В. Добровольська**Кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри господарського права і процесу,
Національний університет «Одеська юридична академія»

КОРПОРАТИЗАЦІЯ ДЕРЖАВНИХ ПІДПРИЄМСТВ: ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

У статті досліджений правовий аспект корпоратизації через призму господарсько-правового комплексного регулювання. Корпоратизація є важливим чинником ринкової економіки, за допомогою якої відбувається часткове відчуження державного та/або комунального майна. Доведено, що завдяки суб'єктній характеристиці корпоратизації притаманний саме господарсько-правове забезпечення, яке на сьогоднішньому етапі потребує оновлення та систематизації. Зроблений акцент на скорішому прийнятті Закону України «Про корпоратизацію державних підприємств», який визначатиме її правові засади, процедуру та системний характер правового регулювання. Доведено, що корпоратизація забезпечить для державних підприємств реорганізацію організаційно-правової форми та структури управління для забезпечення відкритості, прозорості організації діяльності для внутрішніх та зовнішніх суб'єктів господарювання, їх платоспроможності та конкурентоздатності.

Корпоратизація державних підприємств представляє собою структуровану процедуру, різновид реорганізації, за якими відбувається часткове відчуження державного та/або комунального майна, на договірних засадах з метою подальшого ефективного їх функціонування, а також інвестиційної привабливості, стійкою платоспроможності, спроможної конкурентоздатності, тощо.

Встановлено, що процес корпоратизації державних підприємств складається із послідовно-логічних стадій, які визначають його початок та закінчення, а саме: стадія прийняття рішення; стадія його оприлюднення; стадія створення комісії; стадія розробки, узгодження та укладення договору (угоди про корпоратизацію); стадія виконання договору та складання звіту.

Ключові слова: корпоративні права, корпоратизація, державні підприємства, акціонерні товариства, суб'єкти господарської діяльності, господарське законодавство.

В останні роки набуває подальшого застосування передання корпоративних прав держави шляхом спеціальної нормативно-визначеної процедури – корпоратизації. Наразі в Україні обрано стратегічний вектор розвитку економіки, який спрямований на досить масштабне відчуження майна державних підприємств і посилення ролі приватного сектору в ринковій економіці, основною метою якої є прискорення економічного зростання, залучення іноземних і внутрішніх інвестицій, зменшення частки державної або комунальної власності у структурі економіки України різноманітними шляхами відчуження, у тому числі й за допомогою корпоратизації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній правовій науці значна увага присвячена положенням щодо правового статусу держави як суб'єкта корпоративного права та особливостям правового статусу юридичних осіб корпоративного типу за участю держави зокрема в працях: О. М. Вінник, О. В. Дзера, Р. А. Майданик, В. М. Косак, Н. С. Кузнєцова, Н. Б. Москалюка, Г. К. Рябої, В. С. Щербина та інших. Майже поза уваги фахівців залишилися питання щодо господарсько-правового регулювання корпоратизації державних підприємств як важливої категорії, яка саме й потребує наукового виокремлення й дослідження.

Метою статті є виокремлення, дослідження й аналітично-змістовна харак-

теристика корпоратизації державних підприємств як важливої категорії господарсько-правового комплексного характеру.

Виклад основного матеріалу. Корпоратизація представляє собою певну процедуру, за якою відбувається відчуження корпоративних прав, адже «суть корпоратизації - реорганізація державного підприємства чи їх об'єднання шляхом перетворення. Суб'єкт господарювання, який пройшов процес корпоратизації, називається корпоратизованим» [1, с. 236]. На думку О. Р. Хомляк «основною метою корпоратизації є зміцнення позицій на внутрішньому та світовому ринку, підвищення стійкості, ефективності та конкурентоспроможності всіх учасників об'єднання. Основними елементами корпоратизації є організація, планування та цінова політика. Критеріями корпоратизації є ефективне використання ресурсів регіону. Завдання для результатів корпоратизації є: досягнення стратегічних цілей та економічних завдань в діяльності регіону; взаємна відповідальність органів управління, бізнес-структур і громадськості за станом комплексного розвитку і функціонування регіону; ліквідація тіньової господарської діяльності; висока частка доданої вартості в ціні вироблених товарів, робіт та послуг; максимальне використання місцевої ресурсної бази виробництва; забезпечення доходів населення на рівні нормативної достатності; повна зайнятість працездатного населення» [2, с. 131]. На жаль, на практиці домінуюча більшість державних підприємств, навіть тих, метою діяльності яких є отримання прибутку, є збитковими. Так, дослідження Європейської комісії вказує на те, що «Державні підприємства в ЄС: вивчені уроки та шляхи руху вперед у посткризовому контексті» демонструє, що приватні підприємства мають набагато кращі результати, ніж державні. Основними причинами неефективної діяльності державних підприємств вважають використання їх у політичних цілях та корупцію» [3].

В історичному контексті корпоратизація в Україні була започаткована вже згаданим Указом Президента України «Про корпоратизацію підприємств» від 15 червня

1993 року № 210/93, який є чинним й нині. Цей Указ досить розширено визначає основну мету корпоратизації: 1) реформування управління державним сектором економіки; 2) підвищення відповідальності державних підприємств за результати економічної діяльності; 3) підготовка їх до приватизації [4]. Також корпоратизація сприяє наближенню умов для державних і приватних суб'єктів підприємництва, прискоренню реформування системи управління на основі зменшення адміністративних функцій міністерств і залучення приватних інвестицій [5, с. 52].

Важливим є положення щодо корпоратизації державних підприємств, які за ГК України визнаються певними різновидами суб'єктів господарювання. Так, Ю. Дзера, вважає, що «корпоратизація державних унітарних підприємств через їх перетворення у господарські товариства є лише передумовою для подальшої приватизації майна, переданого державою до їх статутного фонду (капіталу)» [6, с. 60]. В той же час інші, серед яких і В.В. Васильєва, вважає, що «корпоратизація не є підставою або способом приватизації. Найочевиднішою з відмінностей цих двох процесів є процедура їх здійснення» [7].

Процедура корпоратизації складається з таких етапів: 1) затвердження рішення про корпоратизацію державного підприємства; 2) створення комісії з корпоратизації; 3) підготовка акту оцінки вартості цілісного майнового комплексу відповідно до методики оцінки вартості об'єктів приватизації підприємства, проекту плану розміщення акцій і проекту статуту акціонерного товариства; 4) затвердження засновником акту оцінки вартості цілісного майнового комплексу, прийняття рішення про створення акціонерного товариства та затвердження його статуту; 5) державна реєстрація акціонерного товариства та його статуту. Припинення повноважень комісії з корпоратизації; 6) затвердження персонального складу наглядової ради, правління, ревізійної комісії акціонерного товариства Міністерством економіки, Міністерством фінансів і Фондом державного майна України; 7) реєстрація випуску акцій; 8) укладення договору з реєстратором або зберігачем і депозитарієм чи

отримання ліцензії на самостійне ведення реєстру власників іменних цінних паперів [8, с. 49].

Також, процес корпоратизації передбачає прийняття «адресного» законодавчого акту. Станом на 2023 рік Державне підприємство «Національна атомна енергогенеруюча компанія «Енергоатом» залишається єдиною атомною компанією в Україні, яка перебуває в статусі унітарного державного підприємства. Оскільки ДП «НАЕК «Енергоатом» є підприємством, яке має стратегічне значення для економіки й безпеки держави, адже є лідером з виробництва електроенергії в Україні. Оскільки, ДП «НАЕК «Енергоатом» є оператором чотирьох діючих атомних електростанцій України, на яких експлуатується 15 атомних енергоблоків. Частка ринку ДП «НАЕК «Енергоатом» складає 51,4% від загального обсягу усієї електроенергії [9]. Передумовою для початку процесу корпоратизації ДП «НАЕК «Енергоатом» стала Угода України про асоціацію з ЄС та Європейським співтовариством з атомної енергії, що передбачає впровадження принципів Організації з економічного співробітництва та розвитку [10]. Станом на 22 березень 2023 року Президентом України підписано Закон України «Про акціонерне товариство «Національна атомна енергетична компанія «Енергоатом» для здійснення корпоративної реформи ДП «НАЕК «Енергоатом». Даний Закон визначає правові, економічні та організаційні засади утворення та функціонування акціонерного товариства «Національна атомна енергогенеруюча компанія «Енергоатом», 100 відсотків акцій якого належать державі і не підлягають приватизації, управління, використання та розпорядження його майном і спрямований на сталий розвиток товариства, забезпечення економічної та енергетичної безпеки і захисту інтересів держави [11]. Саме за зазначеним «адресним» законодавчим актом відбувається перетворення потужного державного підприємства задля подальшого ефективного використання атомної енергетики та модернізації спеціальних обслуговуючих технологічно-виробничих процесів.

Фахівці з приводу вищезазначеного об'єкту корпоратизації зазначають, що

«аналіз корпоративного управління ДП «НАЕК «Енергоатом» дозволяє спрогнозувати перспективи розвитку підприємства в результаті корпоратизації – перетворення державного підприємства на акціонерне товариство із 100 % власністю держави. По-перше, в результаті корпоратизації відбудеться зміна структури органів управління, яка передбачає створення Наглядової Ради, яка відповідатиме за стратегічний розвиток акціонерного товариства. При цьому, більше половини складу кожної з наглядових рад мають бути незалежними директорами. Члени наглядових рад повинні відповідати особливим критеріям: не бути афілійованими з цими компаніями, не бути їх акціонерами та не працювати в органах публічної влади тощо. Це дозволить оптимізувати структуру капіталу та ефективний менеджмент в організації. По-друге, відбудеться економічний розвиток потужностей підприємства та вихід на європейський ринок електроенергії. Статус акціонерного товариства дозволить підприємству залучити іноземний капітал, який сприятиме будівництву нових енергоблоків, експортуванні електроенергії та співпраці із іноземними партнерами. По-третє, зростання відкритості та прозорості в прийнятті управлінських рішень дасть змогу мінімізувати корупційний та бюрократичний вплив. Це покращить інвестиційну привабливість підприємства та встановить чіткий контроль з боку ревізійних комісій» [12].

За судовою практикою саме у процесі корпоратизації державне підприємство перетворюється у корпоративне, та за наслідками такого перетворення держава набуває корпоративні права в заміну переданому до статутного фонду майна [13]. Також І. А. Селіванова, посилаючись на матеріали судової практики, констатує, що «акціонерне товариство, створене в процесі корпоратизації, є власником майна, переданого йому засновником до статутного капіталу, а держава є власником акцій таких товариств до їх відчуження в установленому законодавством порядку» [14, с. 45].

На думку аналітиків «основна мета корпоратизації – підвищити відповідальність державних підприємств за результати

економічної діяльності, а також створити буферну зону між політичним впливом та бізнесом. Зробити державні компанії привабливими для інвестицій для кредитних установ, таким чином залучивши фінансові ресурси для реалізації інноваційних проєктів. Наприклад одним із важливих стратегічних проєктів на найближчі роки в Укргідроенерго є проєкт «Підвищення стійкості енергосистеми для європейської інтеграції енергомережі» (Встановлення гібридних систем з виробництва електроенергії в ПрАТ «Укргідроенерго»). До реалізації проєкту залучено фінансування у розмірі 212 мільйонів доларів США, серед яких 177 мільйонів доларів США кредитних коштів надав Міжнародний банк реконструкції та розвитку, Фонд чистих технологій виділив позику в розмірі 34 мільйонів доларів США та грант в розмірі 1 мільйона доларів США» [15].

Загального спеціального законодавства в Україні щодо корпоратизації державного майна так і не прийнято, адже ряд важливих законодавчих ініціатив так й знаходиться на стадії проєктів. Так, Кабінетом Міністрів України був розроблений і внесений на розгляд Проєкт Закону України «Про корпоратизацію державних підприємств» від 1 серпня 2012 року за № 11057, який мав регулювати правові, економічні й організаційні відносини, пов'язані з перетворенням державних комерційних підприємств у державні акціонерні товариства, та був спрямований на забезпечення економічної безпеки і захисту інтересів держави [16]. Вважалося, що порядок проведення процесу корпоратизації повинен визначатися базовим Законом України «Про корпоратизацію державних підприємств», а не підзаконним нормативно-правовим актом. Проте закон так і не був прийнятий. На думку фахівців «в нинішніх умовах реформування законодавства в частині підвищення ефективності діяльності державних підприємств прийняття такого закону є надзвичайно важливим з огляду на те, що корпоратизація може стати одним із ключових факторів для перетворення державних підприємств на сучасні корпоративізовані підприємства та ефективної діяльності підприємств державного сектору економіки» [17, с. 133].

На початку 2019 року експерти доопрацьовували Проєкт Закону України «Про особливості перетворення державних унітарних комерційних підприємств оборонно-промислового комплексу в акціонерні товариства та їх приватизацію», який мав врегульовувати питання корпоратизації, приватизації і розпорядження майном підприємств оборонно-промислового комплексу, але вказаний законопроект не набув статусу закону. О. П. Подцерковний зауважує, що «бажючи захистити право державної власності, Кабінет Міністрів України продовжує використовувати право господарського відання в разі утворення корпоративних підприємств, які за своєю природою не можуть функціонувати на підставі власності однієї особи (держави). За державою повинні зберігатися корпоративні права, а акціонерна компанія повинна набувати прав власника» [18, с. 395]. При цьому О. А. Черненко, котрий досліджував правовий режим майна державних холдингових компаній та національних (державних) акціонерних компаній, не висловив заперечень проти закріплення за цими компаніями державного майна на праві господарського відання, а лише запропонував уточнити окремі положення щодо цього речового права [19, с. 9]. На думку Л. О. Волкової «право господарського відання та право оперативного управління є характерними для державних підприємств і не можуть використовуватись для акціонерних товариств. Акціонерне товариство за своєю природою є об'єднанням капіталів і вимагає закріплення за ним майна на праві власності, незалежно від кількості акцій, що належать державі. Використання названих правових титулів для закріплення майна за державними акціонерними товариствами ми вважаємо неможливим і помилковим. Під час опрацювання вказаного питання визначено, що застосований державою підхід, який передбачає співіснування права приватної та державної власності на майно окремих державних акціонерних товариств, не вкладається у межі традиційної регламентації відносин між акціонерним товариством і його засновниками (учасниками). Разом із тим непослідовна та суперечлива

практика застосування такого підходу вказує на доцільність законодавчої регламентації того, які саме об'єкти, що передаються державним акціонерним товариствам, мають залишатись у державній власності та на якому правовому титулі останні можуть бути передані державним акціонерним товариствам» [20, с. 65].

Висновки. Корпоратизація державних підприємств представляє собою структуровану процедуру, різновид реорганізації юридичних осіб, за якими відбувається часткове відчуження державного та/або комунального майна, на договірних засадах, з метою подальшого ефективного їх функціонування, а також інвестиційної привабливості, стійкою платоспроможності, спроможної конкурентоздатності, тощо.

Процес корпоратизації державних підприємств складається із послідовно-логічних стадій, які визначають його початок та закінчення, а саме: стадія прийняття рішення; стадія його оприлюднення; стадія створення комісії; стадія розробки, узгодження та укладення договору (угоди про корпоратизацію); стадія виконання договору та складання звіту.

Список використаної літератури:

1. Рябая Г. К. Становлення процесів корпоратизації в Україні. *Наукові записки*. 2012. Вип. 12, Част. II. С. 234–237.
2. Хомляк О. Р. Особливості правового статусу юридичних осіб корпоративного типу за участю держави. Процес корпоратизації державних підприємств: основні етапи та переваги. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 5. С. 130–132.
3. Презентація результатів дослідження. Чи є державні підприємства менш прибутковими за приватні? Центр економічної стратегії. URL: https://ces.org.ua/wp-content/uploads/2017/12/Are-SOEs-more-profitable_presentation.pdf
4. Про корпоратизацію підприємств: Указ Президента України від 15.06.1993 № 210/93. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/>
5. Москалюк Н. Б. Механізм корпоратизації як передумова до припинення права державної власності: історичні аспекти, сучасний стан і перспективи розвитку. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2020. № 1. С. 47–53.
6. Дзера Ю. Особливості правового режиму майна, переданого державою до статутного фонду (капіталу) акціонерного товариства в результаті корпоратизації державного унітарного підприємства. *Юридична Україна*. 2010. № 4. С. 59–63.
7. Васильєва В.В. Приватизація та корпоратизація: відмінність процесів і правових наслідків. Проблеми правового забезпечення підприємництва в Україні. 2018. URL: <https://doi.org/10.32849/2409-9201.2018.18.37>.
8. Москалюк Н.Б. Еволюція механізму реприватизації як способу набуття прав державної власності. *Альманах міжнародного права*. 2017. № 18. С. 38–45.
9. Офіційний сайт ДП «НАЕК «Енергоатом». URL: <https://www.energoatom.com.ua/>
10. Урядовий портал: Корпоратизація «Енергоатома» сприятиме більш ефективному управлінню та розвитку компанії. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news>
11. Про акціонерне товариство «Національна атомна енергетична компанія «Енергоатом» для здійснення корпоративної реформи ДП «НАЕК «Енергоатом»: Закон України від 22.03.2023 № 2896-IX. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/>
12. Вінніченко А. А., Таранич О. В. Корпоратизація як інструмент корпоративного управління державних підприємств. *Вісник студентського наукового товариства Дон НУ імені Василя Стуса*. 2021. Том 2. С. 197–201.
13. Рішення Господарського суду Херсонської області від 12 липня 2021 р, справа № 923/1425/20. URL: <https://youcontrol.com.ua/>
14. Селіванова І.А. Проблеми правового статусу акціонерних товариств, в яких держава є акціонером. *Вісник Верховного Суду України*. 2009. № 9 (109). С. 44–48.
15. Гвоздів В. Укргідроенерго найуспішніший приклад корпоратизації в державному енергетичному секторі України. 14.09.2021. URL: <https://uhe.gov.ua/>
16. Про корпоратизацію державних підприємств: Проект Закону України від 01 серпня 2012 року за № 11057. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/>
17. Махінчук В. М. Державне підприємство в системі ринкових відносин: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2019. 192 с.
18. Подцерковний О.П. Проблеми відображення у праві реального змісту економічних відносин. *Університетські наукові записки*. 2012. № 1. С. 393–399.
19. Черненко О.А. Організаційно-правові форми державного підприємства : автореф. дис ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.04. К., 2011. 20 с.
20. Волкова Л. О. Особливості порядку створення та припинення державних акціонерних компаній. *Актуальні проблеми держави і права*. 2016. Вип. 71. С. 61–67.

Dobrovolska V. Corporatization of state-owned enterprises: economic and legal aspect

The article examines the legal aspect of corporatization through the prism of economic and legal complex regulation. Corporatization is an important factor in the market economy, with the help of which partial alienation of state and/or communal property takes place. It is proved that due to the subject characteristics of corporatization, the economic and legal provision is inherent, which at the current stage needs updating and systematization. Emphasis is placed on the speedy adoption of the Law of Ukraine «On Corporatization of State Enterprises», which will determine its legal basis, procedure and systemic nature of legal regulation. It has been proven that corporatization will ensure the reorganization of the organizational and legal form and management structure for state enterprises to ensure openness, transparency of the organization of activities for internal and external business entities, their solvency and competitiveness.

Corporatization of state-owned enterprises is a structured procedure, a type of reorganization, according to which the partial alienation of state and/or communal property takes place, on a contractual basis, with the aim of their further effective functioning, as well as investment attractiveness, stable solvency, competitive ability, etc.

It was established that the process of corporatization of state-owned enterprises consists of successively logical stages that determine its beginning and end, namely: the decision-making stage; the stage of its publication; the stage of creation of the commission; the stage of development, agreement and conclusion of the contract (agreement on corporatization); stage of execution of the contract and preparation of the report.

Key words: *corporate rights, corporatization, state enterprises, joint-stock companies, subjects of economic activity, economic legislation.*